

Blahoslav, Jan

Čejka, Mirek (editor); Šlosar, Dušan (editor); Nechutová, Jana (editor)

Liber III [Užívání slov cizích jazykův]

In: Čejka, Mirek; Šlosar, Dušan; Nechutová, Jana. *Gramatika česká Jana Blahoslava*. Vyd. 1. V Brně: Masarykova univerzita, 1991, pp. 227-237

ISBN 8021002522

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/122480>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Třetí věc kteréž ti jenž dobří Čechové byti chtějí, mají šetřiti, jest umělé a příhodné užívání, i slov některých cizích jazykův.

Čehož zjevný příklad máme na latinicích dobrých; kteříž ač hojnou svou řeč a velmi ušlechtilou mají, a však pro to velmi mnoho slov řeckých nabrali, a jich jako svých užívají; anobř již, jakž Římané (neb latiníci) sou křesťané, Starého zákona nezamítající, i židovských. Nebo ať z přílišné širokosti k moři podobné, jako nějakou krůpějí ukáží; *Kyrieieison, Krysteieison, alleluia, amen* etc. kdo neví ž^o nejsou slova latínská.

Němci pak svůj jazyk ošlechtili latinou, ano někdy přemnožením překřtalovali⁹⁵⁰ (nebo jakž přísloví jest: Vše co vhod dobro, mnoho nezdravo);⁹⁵¹ to široce známé jest. Slušnéf tedy a spravedlivé jest, aby čehož v tom jiní jazykové/(226a) užívají, také i náš jazyk toho se nezdaloval. Ano pěkné barvy, ještě zlatem bývají prosazovány⁹⁵² a jakž zlatníci říkají, šmelcovány;⁹⁵³ a krásné sukně, krassími věcmi a neb dražšími premovány, a nebo krumpovány⁹⁵⁴ bývají. Zlata koruna, drahým kamením naleží aby se skvěla. A louka rozličným kvitíčkem prokvitala, a zvláště nepřilíh blízko stojícímu zraku divně⁹⁵⁵ se měnila. A prctož i my toho což jest již do našeho jazyku vnešeno, a my sme to i obvyklostí stvrzené zastali, uživejme jako svého. Ano i sedláci také již, a ne sami páni, jablka jedí, ne zdejší toliko ale i vlaská pomerančí jako svá vlastní, když sobě koupí. A kteříž již popřivykli, jakož pak tak se činí, vidíme že někteří z Čechů toho slovece užívali, tím svou řeč nemalo ozdobivše.

⁹⁵⁰ překřtalovali přehnaně vyzdobili
⁹⁵¹ srov. fol. 311a
⁹⁵² prosazovány prokládány
⁹⁵³ šmelcovány zabarveny příměsí jiného kovu
⁹⁵⁴ krumpovány vyšívány
⁹⁵⁵ divně podivuhodně

Ale žeť se také někteří nalézají, ješto nemírným a neumělým cizího jazyku slov v českou řeč vpletáním, ne ozdobu ale ohyzdu do češtiny uvodí. Protož čeho by tak při tom šetřino býti mělo oznámím.

I. Přidavání latínských slov k češtině, má-li okrasou a ne zohavením hodně slouti, musí pilně býti šetřeno aby se to dalo (non incuria aut studio innovandi seu novas/ (226b) phrases fingendi affectate),⁹⁵⁶ ne příčinou⁹⁵⁷ i v té malé věci, pejohy, vysokomyslnosti,⁹⁵⁸ a jakéhos nadymání se etc. Nebo to jest těch lidí, jenž chtí vidíni býti, jiohž se řeč třpytí, a jako bújný kůň, bez potřeby plésá a drsá,⁹⁵⁹ pro vysycení přílišné nevěda jak sobě počínati má etc. (Jiné jest, když co toho někdy z potřeby nějaké zvláštní pro někoho a neb některé přítomné učiniti musí vážný múz a umělý, třebas i proti přirození svému a chuti.) Ale pro plnost řečí a ukrcení někdy (když toho čas) potřebuje mnohých slov jiných. A to užívání těch slov, ne o kterýchž by prve lidé nikdy neslejšali a jim nic nerozuměli; ale těch a takových, kteréž prve lidé slejšali, a jimž se již mnozí i rozuměti naučili, kteréž sou již lidem v zvyk vešla, ješto jioh mnozí tak jako svých vlastních užívají. Ač i to nemůž jednostejně býti. Neb některým slovům sami přední, jako literati⁹⁶⁰ kteříž čísti umějí a s vyššími drobět věcmi se obírají, právy, řečovanými etc., a poněkud za žáky⁹⁶¹ od jiných jmíni bývají. Některým pak již i sedláci rozumějí.

I protož, šetře toliko jaké máš posluchače a neb čtenáře, jimž mluvíš a nebo píšeš, budeš moci toho což by bylo k vzdě/(227a)lání (t. buď k vlastnosti, krátkosti, i slušné ozdornosti) užívati.

Před dvořáky⁹⁶² může býti jmenován: *korfyršt*,⁹⁶³ *maršalek*,⁹⁶⁴ *hejtman*,⁹⁶⁵ *truksas*,⁹⁶⁶ *štolmistr*,⁹⁶⁷ *hofmistr*,⁹⁶⁸ *kuchmistr*,⁹⁶⁹ *musterherr*,⁹⁷⁰ *mustrovati*.⁹⁷¹

Před vojáky a nebo dráby,⁹⁷² valent vocabula rei militaris⁹⁷³ *zbroj*, *kyrys*, *šlachtorndnung*.⁹⁷⁴ Ale jeden kazatel, aby se ukázal peritus rei militaris etc.⁹⁷⁵ na kazaní takový artykul předložil lidem, prostým kopačům, k rozjímání. *Jaký šlachtorndnung Krystus Pán učinil proti ďablu* etc.; kázal na čtení ku první neděle postní přiložené. Kdyby byl tam, v poli byv, toho slova užíval když vojákům kázal, mohlo by bylo

⁹⁵⁶ non incuria [...] affectate ne z nedbalosti, z novotářství nebo ze snahy tvořit vyumělko-
vaně nové vazby

⁹⁵⁷ příčinou z důvodu, kvůli

⁹⁵⁸ vysokomyslnosti zpupnosti

⁹⁵⁹ plésá a drsá skáče a vzpíná se

⁹⁶⁰ literati školení, vzdělaní lidé; srov. fol. 59a, pozn. 357

⁹⁶¹ žáky studenty; kleriky

⁹⁶² před dvořáky před dvořany, dvorskými lidmi

⁹⁶³ *korfyršt* kurfiřt (tj. volitel německého císaře)

⁹⁶⁴ *maršalek* dvorský úředník (správce panovnického domu; později jeden z nejvyšších
zemských úředníků)

⁹⁶⁵ *hejtman* úředník stojící v čele kraje nebo země

⁹⁶⁶ *truksas* jídlonoš, stolník (dvorský úředník)

⁹⁶⁷ *štolmistr* podkoní, štolba

⁹⁶⁸ *hofmistr* původně správce panského domu; později v pořadí druhý ze zemských úředníků

⁹⁶⁹ *kuchmistr* vrchní kuchař, vedoucí královské kuchyně (dvorská hodnost)

⁹⁷⁰ *musterherr* komisař kontrolující (mustrující) vojsko, popř. najaté stavy

⁹⁷¹ *mustrovati* přehlížet (kontrolovat) vojsko, popř. najaté stavy v královských městech

⁹⁷² dráby žoldnéři; pěšáky

⁹⁷³ valent vocabula rei militaris mají smysl slůvka vojenská

⁹⁷⁴ *šlachtorndnung* sešikování vojska; vojenský řád

⁹⁷⁵ peritus rei militaris etc. znalý vojenství atd.

státí. Ale že tuto ne vojákům kázal, ale kopačům; protož merito habitus est imprudenter.⁹⁷⁶ Ale mladým lidem lecos se přihodí; iuvenilis calor, si non deest ingenium,⁹⁷⁷ nedá zaháleti.

Před žáky můžeš jmenovati: *regula, phrasis, figura, forma, periphrasis, partes*, t. knihy notované z nichž zpívají na několik hlasů etc., *kustoš*,⁹⁷⁸ *clausula*,⁹⁷⁹ *fusa*,⁹⁸⁰ *tonus*,⁹⁸¹ *devocian*,⁹⁸² *de voce zpívá*.^{983/} (227b) Před měšťany, a zvlášť těmi jenž chtí slouti literáti:⁹⁸⁴ *monarchia, historiae, kroniky, bonus dies*, vel *Deo gratia*,⁹⁸⁵ a nebo s kuchynskými latinšky⁹⁸⁶ *Deracia, bonum mane*,⁹⁸⁷ a nebo jako hloupi žáci *bone mane*, a neb *bonus vesper*.⁹⁸⁸ Item *salvete* vel *salus*.⁹⁸⁹

Před všemi v ůbec, učenými, lejky, i sedláky, t. kteříž do kostelův a neb na kázání chodívají: *Krystus, apoštol, evangelista, anděl, faryzeus, publikan, trůn, majestat* neb *stolice Boží, mammon* neb *mammona*. Ač mnozí z Čechů nevědí o tom by to slovo bylo jazyku jiného (t. syrského),⁹⁹⁰ ale domnívají se že to nomen *mammon* derivatur a verbo *mámím*,⁹⁹¹ *mámíti, omámíti, zmámíti*, nebo mnohé lidi mámí peníze neb statek, čest, sláva, svět etc.

Patriarcha, mnohém lépe říci nežli, ut quidam solent,⁹⁹² *arciofec*; prorsus affectata

o tom viz již napřed⁹⁹³

et non necessaria interpretatio. Multo plus gravitatis et maiestatis habere videtur,⁹⁹⁴ když dš *patriarcha*, nežli by řekl neobvykle, a jako divoce,⁹⁹⁵ *arciofec*. Ač to slovo a neb kus slova *arci*, jest z řeckého ἀρχι, jehož latiníci též mnoho užívají, říkajíce *archipater*,⁹⁹⁶ *archimarschalculus*⁹⁹⁷ etc. seu convertens *patriarcha*.^{998/}(228a) Ale k čemu jest, affectare novas voces, cum pulchrae non desint consuetae ac dudum probatae.⁹⁹⁹

-
- ⁹⁷⁶ merito habitus est imprudenter. po zásluze byl pokládán za pošetilého
⁹⁷⁷ iuvenilis calor [...] ingenium mladistvý zápal, druží-li se k němu nadání
⁹⁷⁸ kustoš znaménko na konci notové řádky poukazující k první notě řádky následující
⁹⁷⁹ clausula veršový řádek a příslušný úryvek nápěvu
⁹⁸⁰ fusa osminová nota
⁹⁸¹ tonus jedna z osmi tzv. církevních stupnic (a příslušných chorálních nápěvů)
⁹⁸² devocian nehudební, nemuzikální člověk
⁹⁸³ de voce zpívá zpívá nemuzikálně, falešně
⁹⁸⁴ viz fol. 59a, pozn. 357; 226b, pozn. 960
⁹⁸⁵ bonus dies vel Deo gratia dobrý den nebo díky Bohu
⁹⁸⁶ viz fol. 57b, pozn. 336
⁹⁸⁷ bonum mane dobré ráno
⁹⁸⁸ bonus vesper dobrý večer
⁹⁸⁹ Item salvete vel salus. Dále buďte zdraví nebo nazdar.
⁹⁹⁰ syrského aramejského (aram. māmōnā znamená „bohatství“, „majetek“; srov. Mt 6,24; L 16,9—13)
⁹⁹¹ nomen [...] mámím jméno mamon se odvozuje od slovesa mámím
⁹⁹² ut quidam solent jak někteří dělávají
⁹⁹³ viz fol. 182a—183a
⁹⁹⁴ prorsus affectata [...] habere videtur velmi násilný a nikoli nezbytný překlad. Zdá se, že je daleko důstojnější a vznešenější
⁹⁹⁵ divoce podivně
⁹⁹⁶ archipater praotec
⁹⁹⁷ archimarschalculus arcimarsálek (tj. nejvyšší maršálek svatě říše římské; vysoký dvorský nebo státní úředník)
⁹⁹⁸ seu convertens patriarcha. nebo obráceně patriarcha.
⁹⁹⁹ affectare novas voces [...] probatae. bažit po nových slovech, ačkoli máme dost krásných slov obvyklých, jež se již dlouho osvědčují.

Poněvadž to slovo *arci*, jest z řeckého slova, a my ho jinde užíváme nemalo, říkájice *arciblazen*, *arcitroup* etc.; i proč máme jazyk svůj chuditi, pohrdajíce tím pěkným a jakýms důstojným slovem *patriarcha*.

Filozof, i to slovo již jest obyčejné v češtině. Mnohem snáze jemu rozumějí i lejci, nežli by český vyložené (tak jakž někteří vyložili) bylo *mudrouk* a *mudrouci* etc., což sic není vlastně. Nebo *philosophus* není učitel moudrosti, což to slovo *mudrouk* v sobě zavírá; ale jest tak právě podlé slova, secundum etymologiam,¹⁰⁰⁰ *moudrosti milovník*.

To slovo latínské *praeceptor* jest již u mnohých známé a v úbec přijaté, může se ho užívati. Est *gravius ac magnifioantius*,¹⁰⁰¹ říci *můj praeceptor* nežli *můj mistr*. Nebo to slovo *mistr* řemeslníci sobě dávno, a nyní již i sedláci osobili. *Praeceptor communis* sloul někdy Philippus v Wittenberce,¹⁰⁰² lépe než *Magister noster*,¹⁰⁰³ jako u sorbonystů.¹⁰⁰⁴ *Paedagogus* jest menší a nižší než *praeceptor*. Nebo ten, ještě nedorostlá děti toliko zpravuje, a jejich jest vůdce v menších věcích.

Alleluia, *Kyrieison*, *amen* etc., *purmistr*, *rathaus*, *publikán*, *faryzej*.

To slovo *štrafovatí* jest již mnohým obyčejné a zvyklé; tolikéž jest jako *reprehendere*,¹⁰⁰⁵ t. pro něco a v ně/(228b)čem, v nějakém poblouzení nebo vyvinutí a pochybení postihnouti někoho a potrestati, vinu nějakou jemu a neb nedostatek ukázati etc.

Potom pak obláštní věci jsou u lékařů zdejších i u apatykářů: *pils*, *klíster*, *traňk*,¹⁰⁰⁶ *konfekt*,¹⁰⁰⁷ *pilule*, *sirup*, *purgaci*,¹⁰⁰⁸ *komplexi*¹⁰⁰⁹ etc.

U bradřů¹⁰¹⁰ a lékařů ranných,¹⁰¹¹ jména žil: *cefalika* = hlavní žila, *bazilika* = jaterní, *medyána* = prostřední, největší.

U vinohradníků: *perknus*,¹⁰¹² *pergmeister*,¹⁰¹³ et nomina instrumentorum¹⁰¹⁴ etc.

U tkadlců: *stav*, *osnova*, *vratídlo*, *brda*, *podnožky*,¹⁰¹⁵ *člunek*, *čivky* etc.

Tak i o jiných řemeslnících. Nebo jedno každé řemeslo, náramně mnoho těch věcí má, až tak mnoho, že není oo chváliti, ale jest nač se hněvati; neb i beze vši potřeby to se děje samým toliko zvykem; tak že když se pacholík některý řemeslu učiti má některému, i jazyku s veliké stránky jinému učiti se musí. Ale to kdo již napraví? To tam již dávno uteklo./(229a) To pak všecko znáti, věděti, a v paměti

¹⁰⁰⁰ secundum etymologiam podle etymologie

¹⁰⁰¹ Est *gravius ac magnificentius* Je vážnější a slavnostnější

¹⁰⁰² Melanchthon měl mimořádnou autoritu jako pedagog a ovlivňoval vyšší školství a univerzitní studium v Německu až do 18. století; proto byl nazýván „*praeceptor communis*“ (tj. společný, obecný učitel) nebo „*praeceptor Germaniae*“ (učitel Německa).

¹⁰⁰³ *Magister noster* Mistr náš

¹⁰⁰⁴ u sorbonystů Sorbonnísté byli původně členové „*Communauté des pauvres maîtres et étudiants en théologie*“ bydlící v domě založeném r. 1253 Robertem de Sorbon v Paříži; později tak byli označováni i studenti teologie na Sorbonně, popřípadě i doktoři na Sorbonně.

¹⁰⁰⁵ *reprehendere* kárat

¹⁰⁰⁶ *traňk* léšivý nápoj, odvar z bylin, tekutý lék

¹⁰⁰⁷ *konfekt* hustý lektvar

¹⁰⁰⁸ *purgaci* počišťovací prostředek (projímadlo, dávidlo)

¹⁰⁰⁹ *komplexi* letora, temperament

¹⁰¹⁰ u bradřů u holičů lazebníků

¹⁰¹¹ lékařů ranných ranhojičů

¹⁰¹² *perknus* majitel vinohradů v obvodu obce

¹⁰¹³ *pergmeister* viniční úředník, zástupce gruntovního pána, hlavní představitel horenského soudu, který byl vykonavatelem moci nad vinohradníky

¹⁰¹⁴ et nomina instrumentorum a jména nástrojů

¹⁰¹⁵ *podnožky* šlapadla, šlapačky

vždycky hotové míti, jednomu člověku není snadné, ale velmi pracné. Avšak kdož dobrou paměť z přirození měl by, a s těmi věcmi často se obíral, s rozličnými lidmi často promlouvaje, a jako hejtmanem¹⁰¹⁶ neb ouředníkem nad mnohými lidmi a řemeslníky jsa etc., nemalof by i v tom mohl. Poněvadž Mithridates král,¹⁰¹⁷ více než dvacetí jazyků rozdílných poddané své maje, s každými jich vlastním jazykem mluvil; ovšemť by někdo také, těmto rozdílům, v jediném tomto jazyku přivyknouti, a je v myslí pohotově míti mohl. Ale někdo maje mnoho rolí a luk etc., tak dobrým hospodařem a pilným přihlídačem k tomu jest, že slov sedlských a hospodařských užívati neumí; ba některý jim, když je od svých pacholků neb šafařů slyší, nerozumí; nevěda třebas, co jest to *píce, obilí zmlklé*,¹⁰¹⁸ *ztuchlé, sněživé, sněť, pouchlé*¹⁰¹⁹ etc.

II. Užíváno býti má slov, ne lecajýchs (jako i ne leckdes), ale těch toliko, jenž se jakous zvláštní ušlechtilost míti zdadí, jimiž by mohlo ozdoby a krásy řeči přibyti. Jako, když náležitě jmenuješ to slovo řecké *monarchia*, item *monarcha*, item, když díš: *Chodí tudy osupě se*¹⁰²⁰ *jako nějaký Saturnus*.¹⁰²¹

Ale mohl by někdo, tak mnoho slov, z latiny neb jiných jazyků, do češtiny přeformovati, až by nepřijemnost řeči své u poslouchačů učinil. Zvláště když by taková, a ta slova/(229b) formoval, jichž prvé nikdy slycháno nebylo, a nebo kteráž již davno i v pohrdání i v zapomenutí jsou; a zvláště, když by to vše bylo bez potřeby, z samého toliko jakéhos držího křepčení¹⁰²² etc. Jako podlé mého soudu tak učinil mistr Hájek, již doktor, v předmluvě na minucí, k roku 1560,¹⁰²³ tato slova napsav: *nejmocnější potentát*. Ač slovo to in plurali numero¹⁰²⁴ bývá užíváno, od řečníků a dvořáků mnohých. Nebo říkávají: *potentátové*, ale zřídka velmi. Než in numero singulari,¹⁰²⁵ tu již pravě jest novum, inusitatum,¹⁰²⁶ nepěkné i nepotřebné. Neb k čemu jest to slovo *vrchmost*? Mnohém jest obyčejnější i pěknější. Ale poohlebníci, leda¹⁰²⁷ nětco nového našli, a jako lišicím ocasem pooháněli světa. — Tež i ta slova: *truc v hrdlo*.¹⁰²⁸ Německé slovo jest *truc*. Kteříž psání Luterova z němčiny do češtiny vykládali,¹⁰²⁹ nechávali ho tak. Non est adeo usitatum,¹⁰³⁰ lépe bez něho; leč by kdo chtěl z oumysla germanisare.¹⁰³¹

¹⁰¹⁶ hejtmanem nadřízeným

¹⁰¹⁷ Mithridatés VI. Eupatór (132—63 př. n. l.), pontský král

¹⁰¹⁸ *zmlklé* zkažené vlhkem

¹⁰¹⁹ *pouchlé* s prázdnými klasy

¹⁰²⁰ *osupě se* nahněvaný, zamračený

¹⁰²¹ srov. fol. 311b, pozn. 2566; představa o tomto bohu jako rozhněvaném vycházela z pojetí Saturna jako Diem svrženého a zapuzeného božstva putujícího po Itálii

¹⁰²² držího křepčení vyzývavé afektace

¹⁰²³ viz fol. 134a, pozn. 1316

¹⁰²⁴ in plurali numero v množném čísle

¹⁰²⁵ in numero singulari v čísle jednotném

¹⁰²⁶ novum, inusitatum nové, neobvyklé

¹⁰²⁷ leda jen aby

¹⁰²⁸ *truc v hrdlo* přímo do tváře, schválně, neomaleně

¹⁰²⁹ Do konce Blahoslavova života byla z Luthera přeložena kázání (Pavel Příbramský 1520 a Zygunt Zyja 1544); O. Velenský přeložil spis *O velebné svátosti Svatého pravého těla Kristova* (1520) a *Výklad o Antikristu* (1522); J. Roh přeložil *Spis, v němž [Luther] ukazuje, co se mu při bratřích zdá za pravé a co za pochybné* (1523); M. Michalec je asi překladatelem spisu *O mši oblaštní neb samotní a o pomazání kněžském* (1541); Jan Augusta přeložil *Zrcadlo kněžské* (1542).

¹⁰³⁰ non est adeo usitatum není příliš obvyklé

¹⁰³¹ germanisare dopouštěti se germanismů

III. A protož, kdož by měl domácího jazyku slova vlastní a pěkná, tuť by neváleželo cizích vnášeti. Ale žeť tomu velmi již na překážku jest zvyk. Neb mnozí z Čechů, častá s Němci mluvení mívajíce, ano i blízko nich, a neb mezi nimi své majíce obýdlé, jejich slov zvykli užívati. / (230a) Jako, aby říkali: *dej sem hantuch*.¹⁰³² *máš-li hantlík*,¹⁰³³ *zač to farkle*.¹⁰³⁴

230a

V Lanškrouně poň tak mluví.

Až snad se přihodí takovým Čechům, jako předešlých věků Srbům,¹⁰³⁵ takže již ani český ani německý ani latíně mluví, než tak sobě zpleťli a zmátli řeč, aby jim toliko ti rozuměli kteříž se od nich plodí.

Takž podobně se děje při pravích, i Němcům i Čechům, že mnohých latínských slov užívají; některými řeč svou ozdobujíce, a jinými ohyžďujíce a neb ochuzujíce; jako když říkají *proces*,¹⁰³⁶ *reces*,¹⁰³⁷ *impugnací*,¹⁰³⁸ *relací*¹⁰³⁹ etc. O tom čti mistra Jana Husa.¹⁰⁴⁰ I mezi žáky a kněžími tež, nemalo jest takového bezpotřebného latínských slov do české řeči pletení. Neb říkají: *exponovati*,¹⁰⁴¹ *mutovati*,¹⁰⁴² *lusum dáti*,¹⁰⁴³ neb *míti*.

Ale abych příklad prostějším ukázal, neumělého, nevčasného, neb nepotřebného, a neb i směšného užívání slov jiných jazyků; příkladů nětco předložím, varování hodných.

Někteří říkají i píší: *creda apoštolská*,¹⁰⁴⁴ *v credě apoštolské*. Ješto by dobře mohli říci: *u víře obecné křestanské*, neb *ve dvanacti člancích*. A nebo, chtí-li latíně mluvíti. a latiny nekaziti marně, kdyby aspoň říkali: *v symbolum apoš/(230b)tolस्कém*,¹⁰⁴⁵ ješto by tomu, i latiník srozuměl, a popřívkyňa, i Čech. Ale tuto, ani Čech ani latiník nynější, nisi peritus antiquitatis,¹⁰⁴⁶ ví co se praví. Někdo by slyšel, zvlášť hloupější Moravci, *na krydu* (jakž oni mluví) *t. na křidu*. Bývalo toho slova někdy v školách užíváno, dokudž se dítky v škole (jakž staří říkají) páterům učivali, a říkávali Pater noster, Credo, Ave etc. Ale již nyní, ani Marye ani Krysta nevzývají, i bludům i pravdě pokoj dávajíce. Z strany pak mluvení, to se může o nich říci, že ani latíně ani český umějí, leč velmi řídci, jichž se tuto nedotýče.¹⁰⁴⁷

Ale když není příhodných slov českých, tak mnoho v sobě obsahujících, jako někdy některé latínské neb řecké, a třebas i německé jest; jako *monarchia*, *regula*,¹⁰⁴⁸ ješto kdyby chtěl to český pověditi krátce jedním slovem; tedyť by žádný, někdy

¹⁰³² *hantuch* ručník

¹⁰³³ *hantlík* rukavičku

¹⁰³⁴ *farkle* sele

¹⁰³⁵ Lužickým Srbům

¹⁰³⁶ *proces* soudní spor

¹⁰³⁷ *reces* právní dohoda, již se činí nějaký ústupek

¹⁰³⁸ *impugnací* napadení (uplatnění práv)

¹⁰³⁹ *relací* zpráva podaná od soudního nebo jiného úředního jednání pro zápis do zemských desk

¹⁰⁴⁰ viz fol. 163b, pozn. 16

¹⁰⁴¹ *exponovati* vyložit, přeložit, interpretovat

¹⁰⁴² *mutovati* proměňovati solmizační hlasy přechodem z tetrachordu do tetrachordu

¹⁰⁴³ *lusum dáti* pořádati (divadelní) hru

¹⁰⁴⁴ *creda apoštolská* Krédo, tzv. apoštolské Vyznání víry

¹⁰⁴⁵ podle latínského názvu *Symbolum Apostolorum (apostolicum)*

¹⁰⁴⁶ nisi peritus antiquitatis leda znalec dávnověku

¹⁰⁴⁷ Míni se zde zřejmě laicizace městského školství a s ní související úpadek ve výuce a znalostech latiny.

¹⁰⁴⁸ *regula* pravidlo; řehole

snad ani učený ani neučený, nesrozuměl; i lépe jest tu užiti slova příhodného, z jiného jazyku, a zvlášť jestli že prvé kteří užívati ho obyčej mají. Kdyby pak měl ten všecken smysl v tom slovu zavřený vysloviti, tak ať by mohlo rozumíno býti od jiných; máš-li k tomu čas, sluší-liť, jest-li potřeba, bude-li k vzdělání, a umíš-li; uživ obého; a nebo, nenáleží-liť, i mluviz prostým Čechům česky, a nestydě se za to co jsi, neříš se před poslouchači tím čímž nejsi./

(231a) A ať i toho nepomínu. Bývá při tom někdy mýlka. Nebo někteří, umějice i německy i jakž takž český, když nětco z němčiny vyložiti mají, a nalézají tam slova, ne německá ale latínská neb jiná, i takž také je přelévají do češtiny bez soudu; domnívajice se, jakož Němci, buď pro chudobu své řeči, neb z jakých koli příčin, latínského slova nechali, tak že i v češtině učiněno byti má. Jakož kdos vyložil z němčiny tato slova: *což se (prej) religionum dotýče* etc., moha výborně slovem českým říci *náboženství*. — I ono slovo, bez poroka latínské *nec sic, nekšik*, tež jest ničemné. Někteří ho užívali,¹⁰⁴⁹ mohouce dobře bez něho býti; již našeho věku, téměř z zvyku vyšlo. Jestli pak *nekšik*, jako by řekl: *ani tak ani onak*; totiž člověk neupřímý, uvilý,¹⁰⁵⁰ šibalský etc. — *Daňk obdržeti*, phrasis ex germanica lingua desumpta,¹⁰⁵¹ u těch Čechů kteříž s turnaji zacházejí, vox trita.¹⁰⁵² Ale mistr Tomáš v své předmluvě na žaltar¹⁰⁵³ také tak napsal; ješto v věcech theologiokých vážnější slovo náleželo. Nebo člověk prostější, nesvědomy¹⁰⁵⁴ dvorských marností, nevěděl by co se to praví; mohl by pomysliti, že nějakého Daňka, t. Danyele chce u sebe obdržeti etc. Lépe bylo říci *chválu obdržeti*; usitatum plane verbum, et phrasis non inelegans esset.¹⁰⁵⁵ Aneb prostě říci *chválenu byti* etc./

(231b) Náleželo by také abyech aspoň na tomto místě zmínku učinil de vocabulis technicis.¹⁰⁵⁶ Ač jest toho sic dotčeno napřed na listu [228b] nemalo; krátce ještě nětco dím, nebo s tím se dlouho meškati neať proč. V Čechách i na Moravě řemeslníci ti jenž německy neumějí, téměř všecka nádobí a nástroje své německy jmenují; jako soukeníci, truhláři, zámečníci, a jiní. Ale těm sluší toho všeho dopustiti a odpustiti, aby jakž počali a zvykli, ani německý dobře a pravě ani česky mluvili. Na nichž, jakož není se proč horšiti, tak také není jich proč následovati; nechť sobě hlédají,¹⁰⁵⁷ chovají tam ty své *štospaňky*,¹⁰⁵⁸ *verkpaňky*,¹⁰⁵⁹ *pámy*,¹⁰⁶⁰ *pušpámy*,¹⁰⁶¹ *prušpámy*,¹⁰⁶² *šlaharně*,¹⁰⁶³ *hoblíky*, *štošoble*,¹⁰⁶⁴ *hamrle*,¹⁰⁶⁵ *pemerlínny*,¹⁰⁶⁶ *plocky*¹⁰⁶⁷ etc.

¹⁰⁴⁹ M. Červenka; srov. fol. 335b

¹⁰⁵⁰ uvilý záludný, uvirý (srov. fol. 298a)

¹⁰⁵¹ phrasis [...] desumpta vazba přejatá z němčiny

¹⁰⁵² vox trita běžné slovo

¹⁰⁵³ *Davidu krále v Israeli Psalmové a písně* [...] s předmlouvou M. Tomáše z Javořice, Praha (Severin) 1538, Knihopis 17526

¹⁰⁵⁴ nesvědomy neznalý

¹⁰⁵⁵ usitatum [...] non inelegans esset. bylo by to docela obvyklé slovo a velmi vkusná vazba.

¹⁰⁵⁶ de vocabulis technicis o odborných slovech, o technických termínech

¹⁰⁵⁷ nechť sobě hlédají ať se jen starají o (ty své...)

¹⁰⁵⁸ viz fol. 222b, pozn. 913

¹⁰⁵⁹ *verkpaňky* pracovní lavice nebo stoly (z něm. *Werkbank*)

¹⁰⁶⁰ *pámy* dřeva, ráhna na zavěšování (z něm. *Baum*)

¹⁰⁶¹ *pušpámy* šlapátka, podnožky, trnože (z něm. *Fussbank*)

¹⁰⁶² *prušpámy* kulatá hladká dřeva na tkalcovském stavu, přes něž se napíná utkané plátno (z něm. *Brustbaum*)

¹⁰⁶³ *šlaharně* kovářská kladiva, perlíky (z něm. *Schlaghammer*)

¹⁰⁶⁴ *štošoble* srážecí veliké hoblíky, řezáky (z něm. *Stosshobel*)

¹⁰⁶⁵ *hamrle* kladívka (z něm. *Hammerl*)

¹⁰⁶⁶ *pemerlínny* zubatá kladívka na otloukání kamene, pemrlice (snad z něm. *Behämmerlein*)

¹⁰⁶⁷ *plocky* oboustranná kladiva s plochými konci (z něm. *Platzhammer*)

Vidí mi se užitečné i toto přidati. Ta slova z jiných jazyků vzatá, kteráž sobě jazyk český již osobil jako by jeho vlastní byla, dvojím způsobem, i psána i pronášána byti mohou. Jedním po latínsku (aneb, podle způsobu toho jazyku z kteréhož vzata sou). A druhým po našsku, t. po česku aneb podlé způsobu českého. A však proto mezi tím při některých slovích viděti jest, že již je zvyk velmi zpoměňoval, a pravě k tomu ohnul, aby do našich declinací a jiných form trefovati se musila; kteráž kdyby někdo zase jako vydíratí jazyku našemu chtěl, a znovu je do jiných form formovati etc., velikou by nepříjemnost řeči své učinil./

(232a) Tatof pak sou slova aneb i jiná jim podobná: *Ježíš, Krystus, anděl, Mojžíš, apoštol*. Beneš s Philomátem a Gzelem, tak učinili při těch slovích *Ježíš, Mojžíš* etc., zhaněti je chtěvše a do prvnějších forem, jimž Čechové již dávno odvykli, vykládati; o čemž napřed.¹⁰⁶⁹

Tak by také někdo drzí, *novarum rerum studiosus*,¹⁰⁷⁰ mohl pokoštovat¹⁰⁷¹ při tom slovu *Krystus*, aby nam zapověděl psati, a neb hlaholem vyslovovati nebo vynášeti *Krystus*, zase nas do latiny navrátiti chtěje; t. aby chom psali, a i v mluvení tak vynášeli *Christus*, proto že se tak latíně i řecky píše; a nebo ještě nezpůsobněji *Christos*.

A tolikéž při tom slovu *Messiáš*, kteréž sobě i latiníci drobet přeformovali z židovského.¹⁰⁷² A mohl by někdo tak všetečný a nevážný se snad najíti, že by nedopouštěl říkati *Christus* neb *Mesiáš*, ale kázal by říkati český *Pomazaný*; ba některý potomek Ariů,¹⁰⁷³ byl by z toho potěšen. Ale nemůdrochům¹⁰⁷⁴ hodné by se bylo, i posmati, i je slušně zahanbiti.

Jiná slova mnohá jsou, ješto i psati, i v mluvení je vynášeti můž kdo chce jak chce, podlé, neb rozumu, neb zvyku svého; t. buď po latínsku, buď po česku, jakž by posluchačům kterým příjemnější bylo. Jako: /

(232b)	po latínsku	po česku
	<i>metaphora</i>	<i>metafora</i>
	<i>phrasis</i>	<i>frázis</i>
	<i>pharisaeus</i>	<i>faryzej</i>
	<i>Philippenses</i>	<i>Filipenští</i>
	<i>Philomates</i>	<i>Filomates</i> , neb <i>Filomat</i>
	<i>publicanus</i>	<i>publikán</i> ; ač Beneš vyložil <i>celný</i> , Mat<thaei> 18. ¹⁰⁷⁵
	<i>evangelium</i>	<i>svatě evangelium</i> , a neb <i>čtení</i>
	<i>epphata</i> ¹⁰⁷⁶	<i>efeta</i>
	<i>Epicurus</i>	<i>Epikur</i>

¹⁰⁶⁸ appendix přídavek

¹⁰⁶⁹ viz fol. 155a—160a

¹⁰⁷⁰ *novarum rerum studiosus* novotář

¹⁰⁷¹ pokoštovatí pokusiti se

¹⁰⁷² hebrejská výslovnost byla *mášiaš*

¹⁰⁷³ Arius (Arius, 256?—336), průvodce tzv. ariánského kacířství, které odporovalo ortodoxnímu církevnímu učení o sv. Trojici; hlásalo, že Kristus jako syn boží byl svou podstatou člověk. V pozdějších dobách se arianismem nazývaly i jiné obměny antitrinitarismu. K nim se v 16. a 17. století počítali například tzv. polští bratři nebo tzv. sociniáni; blízký jim byl i francouzský r eformátor Michael Servet (1511—1553).

¹⁰⁷⁴ nemůdrochům bláznům, pošetilcům

¹⁰⁷⁵ Mt 18,17

¹⁰⁷⁶ srov. Mk 7,34; je to deformovaná podoba aram. *ethpattáh* „bud otevřen, otevři se“

<i>Sadducaeus</i>	<i>Saducej</i>
<i>figura</i>	<i>figura</i>
<i>angelus</i>	<i>anděl. Někteří anjel piší.</i>

Ale mohl by někdo říci: *Kamže jel? Snad do lesa?* Tolikéž, napíšeš-li s *anděly*, dí snad někdo: s *jakými děly* etc. Ale čeho lidé nezpovtvorí když se přičiní?

<i>syrupus</i>	<i>sirop</i>
<i>philosophus</i>	<i>filozof</i>
<i>tonus</i>	<i>tón</i>
<i>pausa</i>	<i>paúza</i>
<i>devocianus</i>	<i>devocián</i>
<i>complexio</i>	<i>komplexí</i>
<i>chorus</i>	<i>kôr</i>
<i>character</i>	<i>karakter, Apokæl<yopsis> 16.¹⁰⁷⁷/</i>

(233a) Naposledy při tomto artykuli ještě mi se vidí oblaštří zmínku učiniti, o věci vlastně k tomu artykuli přínaležející, t. o následování phraseon, způsobů mluvení, cizího jazyku. Ač jest na několika místech již prve nemalo té věci dotýkáno,¹⁰⁷⁸ a i ještě při příčině¹⁰⁷⁹ bude; však tuto za hodné soudím abych nětco světleji o tom napsal. Nebo na obojí stranu některé lidi uchylovati se nevelmi příležitě¹⁰⁸⁰ podle soudu mého vidím. Jedni sobě to libují, a mnoho toho bez potřeby, ale ne bez škody jazyku českého užívají. Jiní pak žádného místa tomu nedávajíce a všecko to hanějíce, nemalý díl ozdoby a příjemnosti řeči české ujímají; a to zvláště v theologii, t. v věcech k náboženství náležících. Jistě jakož v jiných věcech tak i tu, medium optimum est.¹⁰⁸¹ Kteříž to oblibují, a za žádnou škodu toho nemají, ti germanismos et latinismos saepe etiam turpes committunt.¹⁰⁸² způsoby latiny neb němčiny s češtinou matou, řeč kazí, a budou, buď v psaních buď v mluveních svých, velmi nepříjemní a nesrozumitelní. Příklad toho na mnohých českých spisích, v nichž věci výborné, jako zlato čisté, se předkládají, ale řeč jest velmi nezpůsobná a nesrozumitelná. Než kdož by dobrý Čech byl a latiny povědomý, zvláště starých latiniků, ten by mohl mimo jiné porozumět co a o čem čte. A ovšem když se k tomu přimísí způsob vedení věci podlé regulí dyalektyky, tuť jest prostému Čechu velmi nesnadné,/(233b) buď cíl všech psání spatřiti, buď věci k cíli směřujících, pořadek a běh i moc znamenati. Takoví sou otcův našich někteří spisové. Jako, o opěťování křtu,¹⁰⁸³ o pokloně,¹⁰⁸⁴ větší spisek tištěný o večeri Páně¹⁰⁸⁵ etc. Některá slova taková se

233a

233b

¹⁰⁷⁷ Zj 16,2

¹⁰⁷⁸ zejm. fol. 190a—219a

¹⁰⁷⁹ při příčině při příležitosti

¹⁰⁸⁰ příležitě náležitě, vhodně

¹⁰⁸¹ medium optimum est. nejlepší je střední cesta.

¹⁰⁸² germanismos [...] committunt dopouštějí se germanismů a latinismů, často dosti ošklivých

¹⁰⁸³ Lukáš Pražský, *Spis dosti činičí otázce protivníkuov Jednoty Bratrské, proč křest po služebnosti od kněze římského svěcenti stále v nie se opakuje*, Bělá p. Bezd. (O. Velenský) 1521¹, Knihopis 5037; Litomyšl (Olivetský) 1521², Knihopis 5038

¹⁰⁸⁴ Lukáš Pražský, *Sepsanie duvoduoov z najjistěch Pisem. Sviedectvie obojiego i pravého rozumu jich i o klaněnie a klekanie před Svátostí Těla a Krve Božie*, Bělá p. Bezd. (O. Velenský) 1520, Knihopis 5036

¹⁰⁸⁵ Lukáš Pražský, *Spis dosti činičí těm jenž o Svátosti těla a krve páně méně než pravda čtenie smysliči káže smysli [...]*, Ml. Boleslav — Na Karmeli (Štyrsa) 1525, Knihopis 5039

i v Písniích¹⁰⁸⁶ nalezájí, jako: *nic v světě silnější není*¹⁰⁸⁷ = silnějšího. Item: *vida že pomocník není* = pomocníka L 20.¹⁰⁸⁸ V písniích: *Počila radost nemalou odplatu přehojnou.*¹⁰⁸⁹

Ale velikým mužům, velikými věcmi zaměstknáným, jestli že kdy slov a způsobů mluvení nemohou ušetřiti, zvláště in versibus,¹⁰⁹⁰ za zlé míti nesluší; etiam bonus dormitat Homerus.¹⁰⁹¹ A také předešlý věk, svou zvláštní výmluvu má; tak psáti jim duch Páně kázal jakž věk jejich potřeboval, a příčiny ukazovaly.¹⁰⁹² Ale kteříž to nyní z nevažnosti a pro nedbalivost činí, jazykům oizim neb řečem se učíce, řeči své vlastní právě¹⁰⁹³ mluvití nedbají, někteří snad i neumějí, těmť by hodné bylo přimluviti,¹⁰⁹⁴ kdyby to byl kdo učině.

Na druhou pak stranu, kteříž to všelijak tupí, žádného tomu nedavajíce místa, ohudí řeč českou a loupí. Příklad dám na jedné toliko věci, obšírné však, kteráž slove hebraismus sive phrasis hebraica¹⁰⁹⁵ (o níž sem zmínku napřed učinil).¹⁰⁹⁶ Nám kteříž křesťané sme, Zákon Páně, starý i nový, často čítáme a slejcháme, nemalo slov i způsobův mluvení v zvyk vešlo, a tak nám to/(234a) obé jaks zobyčejnělo, že již to slyšice, uší naše nic se na tom nezastavují jako na nějaké nové věci, ale líbost v tom jakás jest, jako by to vlastní přirození jazyku našeho dávalo, non radit aures sed demulcet.¹⁰⁹⁷ Jako ta slova Mat<thaei> 6: *placitvo nebeské,*¹⁰⁹⁸ *nádoby hněvu,*¹⁰⁹⁹ *nádoby milosrdenství,*¹¹⁰⁰ *osudím svým vládnouti,*¹¹⁰¹ *syn zaslíbení,*¹¹⁰² *syn zatracení,*¹¹⁰³ *duch zaslíbení.*¹¹⁰⁴ *Spiritu promissionis* Beza¹¹⁰⁵ vyložil z řeckého, mo-ha říci *spiritu promisso,*¹¹⁰⁶ *Ad Ephes<ios> 1c, Díl jeho položit s pokrytci*¹¹⁰⁷ Mat<thaei> 24. A mnoho k tomu podobného. Což kdyby měl všecko předělávati, resolvere,¹¹⁰⁸ nebylo by to příjemné mnohým pobožným a učeným lidem, a vůbec téměř všech-něm. A jaká potřeba toho předělávání, čehož se tak již i davno dobře užívalo, i ještě užívá? Mnoho-li sou na tom zejskali kteříž se v to předešle dali.

Příklad dám. To pověděni neb phrasis *ptáci nebesí* proměnili, místo toho polo-živše *ptáci povětrní*; nebo pry ne po nebi létají ale v povětrí. A kdož jest kdy pří-činou těch slov bloudil, t. pomyslil na to že by to bylo nebe v čemž neb kdež ptác

¹⁰⁸⁶ bratrský kancionál z r. 1541

¹⁰⁸⁷ bratrský kanc. z r. 1541, N 12, píseň *Bůh Otec z pouhé milosti, poslal Syna z své výsosti*

¹⁰⁸⁸ píseň Adama Šturma *Bohu otci nebeskému, v milosti, v lásce štědrému*

¹⁰⁸⁹ D 19, píseň Lukáše Pražského (popř. Beneše Bavorynského) *Vesele Bohu zpívejme, jemu čest, chválu vzdávejme*; v kancionálu text zní *Počila radost nesmiernou, odplatu radostnou*

¹⁰⁹⁰ in versibus ve verších

¹⁰⁹¹ etiam [...] Homerus viz fol. 5b, pozn. 40

¹⁰⁹² narážka na husitskou dobu a dobu vzniku jednoty bratrské

¹⁰⁹³ právě správně

¹⁰⁹⁴ přimluviti domluvit, pokárat

¹⁰⁹⁵ hebraismus sive phrasis hebraica hebraismus neboli hebrejská vazba

¹⁰⁹⁶ viz fol. 69a—70b

¹⁰⁹⁷ non radit aures sed demulcet. uší to nerve, nýbrž jim to lahodí.

¹⁰⁹⁸ Mt 6,26

¹⁰⁹⁹ Ř 9,22

¹¹⁰⁰ Ř 9,23

¹¹⁰¹ 1 Te 4,4

¹¹⁰² Ř 9,8; Ga 4,28

¹¹⁰³ Mt 23,15; J 17,12; 2 Te 2,3

¹¹⁰⁴ Ef 1,13

¹¹⁰⁵ *Spiritu promissionis* Duchem zaslíbení Beza viz fol. 144b, pozn. 1434

¹¹⁰⁶ *spiritu promisso* duchem, který byl zaslíben

¹¹⁰⁷ Mt 24,51

¹¹⁰⁸ resolvere odstraniti

létají? A kdož též neví, že ptáci, jakž nad nami tak pod nebesy létají? Zdá mi se velmi chatrné, i marné, takové mudrování, zvlášt u nás v řeči české./

(234b) Šebastianus Kastalio,¹¹⁰⁹ můž znamenitý, vykládaje znovu biblí Písem svatých do latiny, proto že jest všecky hebraismy vymetal, a slov řeckých a židovských i frází nešetře právě latíně psal, tak jakž nejvýbornější latínsci mluvíti a psati obyčej měli; od mnohých není oblíben;¹¹¹⁰ tak že i nejučenější našeho věku můží, ač latinu jeho velmi chválí, však textu Písem svatých, radše obecného výkladu nežli jeho, obooně užívají.¹¹¹¹

Ale někteří uchýlivše se, příliš to zhruba dělají; všecko totiž vykládají a formují z latiny, i češtinu tudy kazíce; atque hac ratione, multos ineptos graecismos, latinismos, et germanismos committunt.¹¹¹² O čemž viz jinde.^{1113/}

¹¹⁰⁹ viz fol. 182a, pozn. 252

¹¹¹⁰ Castalio byl ve sporech hlavně s Kalvínem a jeho stoupenici

¹¹¹¹ nepochybné míněn především Beza

¹¹¹² atque hac ratione [...] committunt. a tím se dopouštějí mnoha nepěkných grécismů, latinismů a germanismů.

¹¹¹³ viz oddíl *Proprietas phraseon* (fol. 190a—219a, zejm. 204b—212b)

